

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет іноземних мов
Кафедра теорії та практики іноземних мов**

Малишевська Катерина Олегівна

**СЕМАНТИКА КАУЗАТИВНИХ ДІЄСЛІВ У СУЧАСНІЙ
АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 035.041 Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська

РЕФЕРАТ

на
випускню кваліфікаційну роботу
за освітньою програмою
«Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська»

Умань – 2023

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: канд. філол. наук, доцент Левчук О. А.

РЕЦЕНЗЕНТ: канд. філол. наук, доцент Бечко Я. В.

Захист відбудеться 29.05.2023 р. о 9.00 на засіданні ЕК факультету іноземних мов.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі теорії та практики іноземних мов, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 405.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИКИ КАУЗАТИВНИХ ДІЄСЛІВ.....	10
1.1. Категорія каузативності та особливості її вивчення у лінгвістиці.....	10
1.2. Поняття каузативної ситуації та каузативної конструкції.....	19
1.3. Каузативне дієслово як універсальний засіб граматикалізації каузації в англійській мові.....	28
1.4. Методика аналізу семантичних особливостей каузативних дієслів.....	35
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ КАУЗАТИВНИХ ДІЄСЛІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	40
2.1. Лексикографічне трактування семантики каузативних дієслів англійської мови.....	40
2.2. Структурно-семантична характеристика конструкцій з каузативними дієсловами в англійській мові.....	47
2.3. Типологія та класифікація конструкцій, що містять англійські каузативні дієслова.....	59
2.4. Різновиди каузативних ситуацій з дієсловами в англійській мові.....	65
2.5. Специфіка перекладу англійських каузативних конструкцій засобами української мови.....	72
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	91

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

На сучасному етапі лінгвістичних пошуків у центрі уваги дослідників перебувають особливості представлення когнітивних структур у мові. У цьому контексті явище каузативності становить особливий інтерес, оскільки є однією з ключових когнітивних структур людської свідомості. Каузативні дієслова активно досліджували протягом другої половини ХХ століття, однак для антропологічної парадигми сьогодення ця проблема досі залишається актуальною, оскільки семантика цих одиниць незмінно пов'язана з людським мисленням і категоризацією життєвого досвіду людини.

Теоретичні аспекти вивчення категорії каузативності та каузативних конструкцій були розроблені насамперед такими вченими як Б. Комрі [67], Л. Куліков [72], В. Недялков [39], М. Сібатані [76, 77], Г. Сильницький [48], Л. Талмі [53], Л. Теньєр [80], О. Холодович [57], В. Храковский [58] тощо. Дослідженням структурних, семантичних та функціональних особливостей каузативної ситуації займалися багато учених, зокрема Н. Арутюнова [5], Д. Доуті [68], І. Кучман [32], А. Крацер, І. Мельчук [35], Т. Парсонс, Дж. Пустейовскі, І. Шорохова [59] та ін.

У лінгвістиці категорію каузативності трактують як лексичний параметр, що вказує на події або явища, що породжують інші події або явища [3], дієслівну категорію [16], функціонально-семантичну [10], лексико-граматичну категорію, що виражає широкий спектр внутрішньофразових відношень, які можна в цілому охарактеризувати як відношення причини-наслідку [7], як універсальну лінгвістичну категорію, що характеризується широким набором засобів вираження [67; 78]. Вираженням категорії каузативності слугують лексичні (каузативні дієслова), морфологічні (афікси) та синтаксичні (каузативні конструкції) засоби. Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження та опрацювання лексикографічних джерел засвідчили, що основним засобом вираження категорії каузативності є дієслово.

У роботі категорія каузативності розглядається як об'єктивно існуюча в природі, у взаєминах людей, концептуалізована та відображена в мові. Каузативні дієслова представлені як основні вербальні засоби і способи реалізації каузативних відношень в англійській мові. Вербальні засоби вираження каузації можна вивчати досліджуючи рівневі і / або міжрівневі відповідності. У роботі обґрунтовується міжрівневий підхід до дослідження каузативних відношень за допомогою дієслів.

Дослідженню дієслівної семантики присвячено низку праць, особливе місце серед яких посідає вивчення каузативного дієслова у цілому [22; 51] та каузативних конструкцій зокрема [40]. Однак все ще залишається широке коло питань, які потребують більш детального вивчення. Так, приміром, до складу каузативних конструкцій традиційно відносять ті, в яких присутні спеціалізовані каузативні зв'язки, які у свою чергу сполучаючись із будь-яким іншим каузативним або некаузативним дієсловом, утворюють каузативну конструкцію, наприклад, англ. *make + INF*, нім. *lassen + INF*, фр. *faire + INF* (англ. *John made Mary go away* «Джон примусив Мері піти геть»). Однак переважна більшість лінгвістичних розвідок обирає об'єктом дослідження фактивні каузативні конструкції (які є більш поширеними у мові та мовленні), залишаючи поза увагою пермісивні та полярні їм за значенням прохібітивні конструкції.

Актуальність звернення до вивчення категорії каузативності зумовлена широким колом питань, пов'язаних з її вивченням, зокрема потребою уточнення лінгвального статусу цієї категорії, з'ясування засобів вираження каузативних відношень у сучасній англійській мові та необхідністю системного аналізу семантики англійських каузативних дієслів. Крім того, проблема каузативності та способів її вираження набуває особливої актуальності у сфері перекладу, оскільки відмінності у способах репрезентації каузативної ситуації у різних мовах можуть спричинити значні труднощі для перекладача.

Мета дослідження – встановити особливості семантики каузативних дієслів у сучасній англійській мові.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Описати та узагальнити результати сучасних лінгвістичних розвідок, у центрі уваги яких є категорія каузативності.
2. Уточнити поняття каузативності, каузативної ситуації та каузативної конструкції з урахуванням тлумачення цих термінів у роботах сучасних лінгвістів.
3. Розробити комплексну методику вивчення семантики каузативних дієслів.
4. Проаналізувати особливості лексикографічного трактування семантики каузативних дієслів англійської мови.
5. Охарактеризувати та розкласифікувати конструкції, що містять англійські каузативні дієслова.
6. Описати різновиди каузативних ситуацій з дієсловами в англійській мові.
7. Визначити особливості перекладу каузативних конструкцій з англійської на українську мову.

Об'єктом дослідження є каузативні дієслова у складі конструкцій англійської мови.

Предметом вивчення є семантичні особливості англійських каузативних дієслів.

Для вирішення поставлених завдань у роботі застосовувались такі **методи**: *метод компонентного аналізу* – для визначення інтегральних та диференціальних ознак у семантиці каузативних дієслів; *моделювання* семантики каузативних конструкцій за допомогою формул тлумачення, що дало можливість детально описати смислове наповнення досліджуваних одиниць; *синтаксичний аналіз* – під час уточнення особливостей формальної організації каузативних конструкцій з дієсловами; *метод контекстуального аналізу* – для визначення прямого / експліцитного та непрямого /

імпліцитного способів вираження компонентів досліджуваних конструкцій; *метод кількісного аналізу* – для виявлення та комплексного представлення тенденцій щодо продуктивності семантичних особливостей досліджуваних каузативних дієслів у складі конструкцій, що дозволило відобразити низку важливих аспектів мовної діяльності, які неможливо встановити шляхом лише якісного аналізу.

Матеріал для дослідження: відібрано та проаналізовано 680 конструкцій із каузативними дієсловами методом суцільної вибірки з творів англійської та американської художньої літератури; лексикографічна частина вибірки (78 дієслів) отримана із тлумачних, етимологічних, ідеографічних та інших словників.

Наукова новизна випускної кваліфікаційної роботи полягає в тому, що в ній уточнюється та доповнюється комплексний системний опис категорії каузативності, представленої каузативними дієсловами на матеріалі англійської мови. У роботі здійснена систематизація семантичного простору каузативних дієслів, що функціонують у складі конструкцій, пропонується їхня класифікація, при цьому аналізуються критерії їх граматичного варіювання, ступеня реалізованої ними каузації.

Теоретичне значення отриманих узагальнень, спостережень та висновків дослідження полягає у їх застосуванні з метою розширення методологічної бази порівняльної лінгвістики та доповнення положень теорії семантичного синтаксису, когнітивної семантики та конструкційної граматики. Запропонована методика комплексного аналізу каузативних конструкцій з дієсловами є цінною як інструмент визначення таких конструкцій у тій чи іншій мові та їх дослідження у контексті широкого спектру семантичних параметрів.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання отриманих узагальнень, спостережень та висновків під час викладання курсів лексикології та теоретичної граматики англійської мови, загального, типологічного та зіставного мовознавства, спецкурсів із

семантичного синтаксису, когнітивної семантики, конструкційної граматики; у лексикографічній практиці при написанні навчальних підручників та посібників, у науково-дослідній роботі здобувачів вищої освіти та молодих науковців.

Апробація результатів дослідження. Основні положення випускної кваліфікаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Лабораторії лінгвокультурології та зіставної лінгвістики та на зібраннях студентської проблемної групи «Лексичні та граматичні аспекти перекладу» на теренах цього ж навчального закладу.

Основні результати роботи апробовані на таких *конференціях та семінарах*: IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Іноземна мова у полікультурному просторі: досвід та перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 19 травня 2022 р.), I науково-методичному семінарі «Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення» (м. Умань, 23 листопада 2022 р.), V Всеукраїнській студентській науково-практичній Інтернет-конференції «Сучасні філологічні дослідження: традиції та інновації» (м. Умань, 17 березня 2023 р.), звітних науково-практичних конференціях викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (м. Умань, травень 2022 р., 2023 р.).

Публікації. За результатами проведеного дослідження підготовлено та видруковано 3 наукові публікації:

1. Левчук О., Малишевська К. Категорія каузативності та особливості її вираження в англійській мові. *Іноземна мова у полікультурному просторі: досвід та перспективи* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 19 трав. 2022 р. / редкол. Т. В. Калинюк (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 53–56.

2. Малишевська К. О. Особливості лексикографічного трактування семантики каузативних дієслів-зв'язок англійської мови. *Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення* : матеріали I наук.-метод. семінару (Умань, 23 листоп. 2022 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини [та ін.]; [редкол.: О. І. Безлюдний, Т. Л. Годованюк, І. С. Постоленко [та ін.]; відпов. за вип. І. Ю. Гурський]. Умань : Візаві, 2022. С. 49–51.

3. Малишевська К. Специфіка перекладу англійських каузативних конструкцій засобами української мови. *Сучасні філологічні дослідження: традиції та інновації* : матеріали V Всеукр. студ. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Умань, 17 бер. 2023 р. Умань : Візаві, 2023. С. 288–290.

Обсяг і структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (81 позиція), лексикографічних джерел (26 позицій). Загальний обсяг роботи становить 90 сторінок, із них основний текст – 80 сторінок.

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне дослідження семантики каузативних дієслів у сучасній англійській мові дозволило зробити такі висновки.

Каузативні дієслова відносяться до особливої групи багатозначних, частотних та широковживаних дієслів, які завдяки своїм семантичним і синтаксичним особливостям виконують функцію службового компонента в аналітичних структурах із максимально широким інвентарем основних компонентів. Аналітичний характер англійської мови значно підвищує роль досліджуваних дієслів, впливає на їхню граматичну специфічність, через що вони є головними компонентами каузативних конструкцій. Найпоширенішими каузативними дієсловами в англійській мові є *to let*, *to make*, *to get* та *to have*. Ці дієслова є багатозначними та часто помилково вважаються синонімічними. Проте порівняльний аналіз каузативних конструкцій, що їх містять, засвідчує відмінності між їхніми синтаксичними, семантичними, лексичними та стилістичними характеристиками.

Під поняттям каузативної конструкції розуміють будь-яку конструкцію, що виражає каузативну ситуацію. Базова каузативна ситуація складається з простої події, що каузує іншу просту подію, та каузативних відношень між ними. Універсальна модель каузативної конструкції охоплює двох елементарних учасників (каузатора та об'єкт каузації), дію-каузацію, виражену дієсловом-зв'язкою, та результат каузації. Ця дія завжди виражена експліцитно, решта елементів може бути виражена як експліцитно, так і імпліцитно.

Проаналізований матеріал підтвердив, що каузативні конструкції завжди мають спонукальне значення, тобто суб'єкт не виконує дію сам, а спонукає когось до її виконання. Каузативні дієслова у складі каузативних конструкцій виражають: 1) факт спонукання до дії; 2) засоби або способи спонукання (агенса вчинити певну дію); 3) суб'єкт; 4) об'єкт дії, що каузується.

Аналіз фактичного матеріалу демонструє, що найбільш продуктивними в англійській мові є каузативні конструкції із дієсловом *to let*, що пояснюється великим ступенем їх граматикалізації. Для вираження значення примусу можна використовувати каузативні конструкції з *to get* і *to make*. У конструкціях з цими дієсловами суб'єкти каузуючої та каузованої ситуацій можуть бути як живими, так і неживими. Каузативні конструкції з *to get* можуть також відтворювати значення переконання. У каузативних конструкціях з *to have* суб'єкт каузуючої та суб'єкт каузованої ситуацій завжди одухотворені.

Результати дослідження синтаксичних особливостей висловлювань з аналітичним каузативом в англійській мові продемонстрували, що ці конструкції функціонують у ролі складного додатка та представлені трьома структурними моделями: IS – V(Caus.) – Compl.O, S – V(Caus.) – Compl.O, S – V (Mod.) – V(Caus.) – Compl.O. Більшість каузативних конструкцій є граматично еліптичними, тому що в них відзначено відсутність деяких елементів, які можна відновити з ширшого контексту. Найбільше еліптичних конструкцій з дієсловом *to make* (90 %).

За типом інтеракцій між учасниками каузативної ситуації виокремлено 3 групи: фізична, психологічна та соціальна взаємодія. У каузативних конструкціях з різними дієсловами відзначено переважання різних типів інтеракцій: фізичних (у КК з *to let* і *to get*), психологічних (у КК з *to make* і *to have*). Аналіз семантики компонентів каузативних конструкцій дозволив також поділити їх на фактитивні, пермісивні, прохібітивні та асистивні. У фактитивній каузації каузатор розглядається як основне джерело дії, що каузує. Пермісивна каузація реалізується за допомогою метадієслова «дозволяти», прохібітивна – «забороняти». В асистивній каузації агент каузації допомагає іншому агенсу. Найбільш частотним типом каузації в англійській мові є пермісивна каузація.

Для англійських каузативних конструкцій, зокрема пермісивних та прохібітивних, найбільш частотними є використання дієслів з об'єктом

особою / групою осіб, які не є тотожними каузатору. Об'єктами пермісивних та прохібітивних КК також можуть виступати тварини, рослини, об'єкти навколишнього середовища, абстрактні сутності, які проте не характеризуються високою продуктивністю.

Залежно від ступеню впливу каузатора виділяють маніпулятивну та директивну каузацію. Розподіл на навмисну та ненавмисну каузацію ґрунтується на характері каузуючої дії. Нерезультативна каузація може бути виражена в англійській мові дієприкметниковим зворотом.

Дослідження каузативних ситуацій за параметрами теорії динаміки сили відображає багатогранність каузативних відношень усередині конструкцій з каузативними дієсловами. Матеріал описано та розкласифіковано за ступенем складності та характером елемента, що актуалізується; за кількістю зв'язків у каузативному ланцюзі; за ступенем безперервності каузативного ланцюга; за ідентичністю перебігу в часу або просторі каузуючої та каузованої дій; за актуалізацією подолання опору та усунення перешкоди; за масштабами цілеспрямованості з боку суб'єкта; за характером поінформованості про наслідки каузативної дії; за характером внутрішньої спрямованості; за ступенем самоврядності в межах каузативного ланцюга; за кількістю випадків самоспрямованості в каузативному ланцюгу. Для каузативних конструкцій з *to let* характерний дещо більший семантичний обсяг порівняно з конструкціями, що містять інші аналізовані дієслова.

Перспективами подальших досліджень є типологічне вивчення семантики та структури каузативних дієслів у складі каузативних конструкцій інших мов та їх порівняльний аналіз з англійською.